

Fyrsläkt i tre generationer

Intervju med Bertil Nilsson, Marstrand 2011-03-22

Leif Elsby

Bertil Nilsson är tredje generationen i en fyrsläkt. Hans farfar, Hans Nilsson (f.1833) var fyrvaktare på Kullen och hans far, Carl Fredrik Nilsson (f.1855) fyrmästare på Pater Noster och Haken på Ven. Bertil kom att följa sina anfäder i Lotsverket. Efter en tid som extra fyrbiträde, tid till sjöss, besättningsman på tjänstefartyget Göteborg och sjöbefälsutbildning i Kalmar valde han att utbilda sig till lots vid Marstrands lotsplats. Där började han 1959. I Marstrand hade han under Pater Noster-tiden gått i folkskola. Nu kom han att bosätta sig där med hustru och barn. Han var kvar i det som senare blev Sjöfartsverket till pensioneringen den 31 december 1994.

Flytten till Pater Noster

På Hoburgs fyrplats på Gotland hade familjen Carl Fredrik Nilsson bott sedan 1936. Bertil och hans syskon gick i skolan i Sundre. Dit var det ett par tre kilometer att gå. Hans far blev fyrmästare år 1940 på Pater Noster. Han tog någon av de sista dagarna i september 1940 med sig familjen från Gotland.

Till Pater Noster på ön Hamneskär utanför Marstrand hade man transport med Erholmsjakten. Ombord hade familjen med sig allt pick och pack. När man skulle angöra hamnen till Pater Noster gick inte det. Hamnen kunde bara användas då det var gott väder. I flera dagar fick familjen bo på Stadshotellet i Marstrand innan sjön blev lugnare.

På Hamneskär fanns inte längre lotsbarnskola. Den sista lärarinnan där var Britty Gundersen och året var 1937.

Bertil fick därför gå i skolan iland inne i Marstrand. Bertils mor Astrid bodde under terminerna med barnen i en hyrd lägenhet på 1 rum och kök i Marstrand. Ute på Pater Noster fick Carl Fredrik klara sig mest själv medan mor Astrid tog hand om barnen. Familjen återförenades under loven. I Marstrand bodde de till 1943 då Bertil gått ut sjätte klass. Då flyttade man ut till Pater Noster.

När det var skollov var hela familjen på Pater Noster. Detta varade i tre år innan Bertil var färdig i skolan. Redan vid 14 års ålder tjänstgjorde han som extra fyrbiträde i perioder om ett par veckor till någon månad.

När familjen Nilsson kom till Pater Noster var Knut Hermansson fyrvaktare och Rickard Englund fyrbiträde. Efter Hermansson kom Gunnar Westerberg med sin familj. Gunnars hustru Ella bod-

Heidenstammaren Pater Noster

de iland på Marstrand medan deras barn gick i skolan. Bertils mor Astrid var då ensam kvinna på ön. Englund efterträddes av norrlänningen Bengt Rutkvist.

Andra världskriget

Både tyskar och engelsmän hade lagt ut flera minfält i vattnen utanför. Det hände att minorna slet sig från sina bottenförankringar och följde med vind och ström. En dag kunde Bertil från fyrplatsen räkna till tretton minor som hade slitit sig. De låg nu och guppade och drev omkring som alerta 300 kg bomber.

En mina kom in i den västra hamnen. Den fastnade med wiren och stannade upp någon meter från land. Man bara väntade på att den skulle flyga i luften. Det var för dåligt väder i ett par dagar för att Flottan skulle kunna desarmera den. Under tiden hade fyrförpersonalen plockat ner allt som satt på väggarna i sina bostäder. Man hade inget annat val än att låta minan ligga där den låg tills

vädret blev bättre och personal från Flottan kunde oskadliggöra mekanismen.

Grundstötning i tjocka

Det norska fartyget Hafnia gick en dag på grund strax utanför. Solen sken och det var tjocka och alldeles stilla. Fartyget hade tysk militär ombord. Knut Hermansson var ute med sin båt och fiskade. Då passerade en marstrandsbo och talade om att "Det står en båd på grunn" på Grösslingarna". Hermansson fick brått att komma iland och ringa till Röda Boglaget för hjälp till bogsering.

Hafnia stod där stadigt parkerad i några dar. Bogserarna lyckades inte att dra loss henne. Man skar då helt sonika av fartyget framför bryggan. Akterskeppet bogserades till Göteborg där man försåg det med ett nytt förskepp. Det grundstöta förskeppet stod kvar ett par år som ett monument innan det plockades bort.

Det fanns vapen ombord. Det uppges att svensk militär gick ombord, monterade loss slutstyckena och kastade dem över bord. Vapnen blev på så vis obrukbara just då.

Pater Nosters fyrlyns med Lux-brännare.

Förlisningen av ubåten Ulven

Den 16 april 1943 rapporterades ubåten Ulven som saknad. Storm och dåligt väder gjorde sökandet besvärligt. Militären hade installerat utrustning för mellanvåg i "stora rummet" på fyrplatsen. Där kunde man följa letandet efter ubåten och den efterföljande bärgningen. Den 5 maj fann man ubåten minsprängd vid Stora Pölsan utanför Marstrand. 33 man hade omkommit. Bärgningen tog två månader.

Förlisningen av Westfalen 1944

Den kanske största händelsen på fyrplatsen under kriget var förlisningen av Westfalen, ett tyskt flygdepåfartyg, den 8 september 1944. Om det var en minsprängning eller torpedering blev aldrig klarlagt. Det skedde sydväst om Stora Pölsan. Vraket är förmodligen fortfarande utmärkt på sjökortet.

På morgonen gick Bertil ut med kikaren under armen. Svenska Amerikalinjens Drottningholm och det engelska fartyget Arundel Castle var på sydgående till Köpenhamn för att utväxla krigsfångar. Lite längre ut gick Westfalen som ombord hade tillfångatagna norska motståndsmän på väg till koncentrationsläger i Tyskland. Det var regn och kuling. Vinden drog åt väst och ökade till storm.

Då ringde någon till fyrplatsen, kanske en tidning, och frågade om man hade hört om något fartyg hade blivit minsprängt. Det hade man inte. Men Bertil gick försedd med kikare ut för att ställa sig vid kruthuset. Där hade man lite lä och stöd för kikaren.

Då fick han mitt på Marstrandssfjorden syn på en räddningsflotte. Det satt ett antal personer i den. Då blev det fart på träskorna för att ringa in till land, men förbindelsen från Hamneskär var bruten. Kabeln var av.

Flottans glada gossar. Marinnmästare i rodd 1950. Bertil Nilsson överst till höger.

Sedan kom en av stadsjagarna ut för att hjälpa till att bärga folk. Överlevande klängde sig fast som klasar på det som flöt. På Hamneskär var det ingen som flöt iland men i kikaren kunde Bertil se en flotte med fem man som närmade sig Alneflu-brottet. När flotten passerat brottet var det bara en man kvar ombord. De andra hade försvunnit i djupet. En scen som etsat sig fast på näthinnan.

Mistsignal och militärer

Fyrplatsen fick mistsignal med tyfon år 1945. Fram till dess skedde mistsignaleringen med knallskott. Tyfonen var en bättre begagnad sak som legat i förrådet i Rosenvik innan den kom till Pater Noster.

År 1944 hade det tillkommit militärer som bodde på fyrplatsen. De huserade i en barack som senare brann ner. Man hade en lyssnarstation med mikrofonerna en bit utanför fyrplatsen. Man kunde höra om ljudet kom från turbiner eller dieselmotorer, om det var högt eller lågt varvtal, och på det viset få en uppfattning om vad som rörde sig i vattnet.

Bertil och fyrpersonalen satt i köket och drack kaffe. Plötsligt blev det tjocka och det hade det inte varit på länge. När knallskotten gick av flög dörren till

*Mor, far och de tre sönerna
Nilsson firar jul på Pater
Noster.*

*Fr. v. Hans-Olle, mor
Astrid, Bertil, far Carl
Fredrik och Karl Axel.*

baracken upp. Kustartilleristerna med sergenteanten i spetsen strömmade ut och undrade vad det var. Strax fick man veta att det var mistsignalen.

Grundstötningen av Sveadrott 1945

Med full last kom tankfartyget Sveadrott med destination Göteborg. Man kom från Corpus Christi i Texas. Det bar sig inte bättre än att man den 15 december 1945 fick landkänning på grundet Dynan utanför Marstrand. Hon rev upp större delen av botten på babords sida.

Det var lördag och fyrpersonalen hade gått in till Hermansson för att dricka kaffe. Denne gjorde sig ett ärende ut och kom in igen och sade att det luktade fotogen. Man undrade om fyren hade gått läck. Men den brann som den skulle. Då man gick ut mellan källaren och vedboden såg man ljusen från Sveadrott och förstod att den hade gått på grund. Då fick man åter ringa till Röda Bolaget.

Det var frisk vind och det var brännolja som flöt iland. Fyrpersonalen hade

sumpar med hummer i hamnen. Hummern levde och man provade om de hade tagit smak av oljan. Och det hade de. Med tungt hjärta fick man återbördä delikatesserna till friheten.

Fartyget fick slagsida. Besättningen lämnade fartyget och tog sig med livbåtar in till Marstrand. När besättningen senare kom ombord igen kunde man bara konstatera att möbler hade försvunnit.

Efter läktring av lasten kunde hon dras flott. Man bogserade in henne till Älgöfjorden. Men det var disigt och när man skulle passera fyren Pater Noster bad skepparen på bogserbåten Fritiof att fyrplatsen både skulle använda tyfon och knallskott.

Sveadrott bogserades senare till Ryahamnen i Göteborg för lossning och därifrån vidare till Eriksbergs Mekaniska Verkstad. Reparationen tog fyra och en halv månader och bedömdes vara den dittills största som utförts på ett svenskt varv. Det uppgavs att svetsen blev 5 km lång.

Tjänstefartyget Göteborg.

Spöken

Bertil var 14 år. Han skulle upp i fyren för att dra upp lodet, som höll linsen i rotation. Det var natt med månsken. Westfalen hade sänkts på dagen. I blåsten slocknade karbidlampan. Han tvekade om han skulle vända om, men tyckte att det skulle vara skämmigt att inte våga gå upp för fyrtrappan i kolmörkret. Spöken fanns ju inte, eller?

Vid ett annat tillfälle hade den unge Bertil vakt och höll på att fyra av knallskotten för mistsignaleringen. Det var slutet på vakten strax före midnatt. Bertil väntade på sin far som skulle komma och lösa av. Han hörde ljuden av sin fars träskor i trappan, men ingen kom upp. Bertil tyckte det var konstigt. Det upprepade sig. Bertil gick så småningom nedför trappan. Då dök hans far upp och var som vanligt iförd träskor. Bertil funderade över ljudet som han hade hört. Det visade sig komma från brickan till nyckeln till fyrtornet. I blåsten hade träbrickan kommit i svängning och taktfast slagit emot dörren. Rytmen stämde med stegljuden i trappan. Så var det med det spöket.

En annan gång i sin ungdom hörde han en natt ett herrans liv uppifrån fyren. Han sade till sig själv. "Skall jag undersöka själv eller skall jag gå och hämta hjälp. Men då får de ju roligt." Bertil gick upp. Det visade sig vara en stare som

lyckats ta sig in i lanterninen och vett-skrämd och bländad flög runt. På något vis lyckades Bertil få ut fågeln genom altandörren och återbörsa den till friheten. Så var det med det spöket.

Och så fanns det ett spöke till. Och det var om man inte kände till det och kom nerifrån och tog i ledstången. Den var lös lite grann och gav ifrån sig ett ljud: "uuhh". Och det var ju också sånt man i mörkret inte var beredd på. Så var det med det spöket.

Övrigt

Bertil kom sedan att mönstra på tjänstefartyget Göteborg fram till 1953. Det gav honom nyttig sjöpraktik innan han kunde gå på Navigationsskolan för att sedan få sin utbildning till lots.

Farfar Hans Nilsson slutade sin karriär som fyrvaktare och det gjorde han på Kullens fyrplats. Han gick i pension år 1899. Efter pensioneringen knackade han mackadam.

Bertils far Carl Fredrik avled 1985 och hans mor Astrid 1982.

Tjänstgöringsintyg för Hans Nilsson daterat 1899, förevisat för Flottans pensionskassa.